

ВЛЕЧУГИ

Влечугите са се появили в края на карбон, преди около 250 милиона години. Произлезли са от древните земноводни (стегоцефали). Първите влечуги са се приспособили към сухия и горещ климат от края на каменноугления период. Това им дало възможност да преживеят в борбата за съществуване. Кожата им образувала рогов слой, който предпазва тялото от загуба на влага, а яйцата им са се развили извън и независими от водата. Тези предимства имат извънредно голямо значение в по-нататъшната еволюция на гръбначните животни-от влечугите водят началото си птиците и бозайниците.

Влечугите били в разцвет през цялата мезозойска ера. Към края на мезозойската ера температурата рязко се понижала, условията за живот на влечугите са се влошили и те масово измират. Днес съществуват около 4000 вида. Най-богато разнообразие от видове влечугите имат в тропическите области. У нас се срещат само 35 вида.

В процеса на еволюцията влечугите са се преспособили към различни условия на живот, придобили са различни приспособления. Наблюдават се ровещи, катерещи, плаващи и летящи форми.

В системно отношение влечугите делим на люспести, хоботоглави, костенурки и крокодили. У нас се срещат представители само на гущерите, змиите-люспестите, и костенурките. Познати са 13 вида гущери, 16 вида змии и 6 вида костенурки (2 вида блатни, 2 вида сухоземни 2 вида морски).

Стенен гущер

(*Lacerta muralis*)

Окраската на гърба варира от светло до тъмносива, често кафява, изпъстрена с неправилно разположени тъмни точки и чертички. По средната гръбна линия чертичките образуват надлъжна напрекъсната или слабо прекъсната ивица. Гушките при женските е жълтеникава, а при мъжките-портокаленочервена. Коремът е сребристобял или жълтеникав до огненочервен. Най-често огненочервен е при мъжките индивиди. На дължина достига до 19 см.

Стенният гущер е широко разпространен и е добре познат в цялата страна. Обитава скалисти и силно припечени места, лишени от растителност. Може да се види по зидове,

каменни стълби на жилищни постройки по селата и пр. В южните скалисти склонове на планините се среща до 1900 м надморска височина. Той е бързо подвижен гущер, особено след като се напече на слънце. Катери се с лекота по отвесни скали и при опасност се скрива в скалните цепнатени. За този гущер е много характерно бързото откъсване на опашката при опасност. Това е биологично приспособление. Откъснатата опашка подскача и привлича нападателя, а гущерът избягва. на мястото на откъснатата опашка израства нова, но тя никога не достига дължината н предишната. Такава регенерирала опашка няма прешлени. В зависимост от местата, където се срещат по-ниски или по-високи, размножаването му е през май-юни. Храни се глевно с дребни насекоми и по-рядко са охлювчета и червеи.

Ливаден гущер

(*Lacerta agilis*)

Окраската на ливадния гущер варира силно. Най-често гърбът е сив до кафяв. По отношение на окраската се различават три основни форми. Първата е характерна с три ясно очертани бели надлъжни ивици на гърба напречно, стъполовидно разположени тъмнокафяви до черни правоъгълни или ъглести петна. Такива гущери се срещат във Витоша, Рила. Осогово и Родопите. Дръгата форма е изумруденозелена окраска на гърба. Светлите ивици и тук са ясно изразени. Гущерите с такава окраска се срещат из високите полета. Гущерите от последната форма имат по-светлокафява окраска на гърба. Те се срещат в Североизточна България-Добруджа и Варненско. На дължина достига до 20 см.

Ливадният гущер обитава ливади и затревени места или сухи варивити терени. В планините се среща до 2000 м надморска височина. Освен в споменатите по-горе места той е намерен още и в Средна гора и Странджа. Размножаването в планините е през втората половина на юни или началото на юли, а в по-ниските места-по-рано. Женската снася 3-15 яйца в зависимост от размерите на гущера. Продължителността на инкубацията зависи от температурата. При по-ниска температура протича за около 60 дни.

Ливадният гущер е дневно животно. Храни се с различни видове насекоми, паяци, стоножки гъсеници, понякога дребни охлювчета и др.

Зелен гущер

(*Lacerta viridis*)

Окраската на зеления гущер варира в зависимост от възрастта и от условията на живот. В различните части на страната е различни. Младите са сивокафеникави със светли точки. С израстването те позеленяват, особено мъжките, които придобиват яркозелен цвят на гърба с черни или жълтеникави точки и петна. Женските също са зеленикави, но понякога се срещат и кафеникави. Често по гърба им се забелязват надлъжни светли ивици. Про мъжките коремът е черкожълт, гърлото тъмносиньо, а при женските коремът е бял, а гърлото бяло или жълтеникаво, по-рядко синкаво. На дължина достига до 38 см.

Зеленият гущер е широко разпространен и добре познат в нашата страна. Обитава синури, редки храсталаци, каменисти места, обрасли с висока тревиста растителност и др. В сутрешните часове излиза по открити места и се пече на слънце, а често се катери по храстите. В планините е намерен до 1700 м надморска височина. При опасност и през ноща се крие най-често в дупки на гризачи, под корените на храстите и др.

В по-южните райони на страната размножаването започва през май, а в по-северните-през юни. Броя на яйцата е от 5 до 13 в зависимост от размерите на женската. Храни се с бръмбари, мухи, мравки, паяци и др. По някои места у нас се смята, че зеленият гущер е отровен, но това не е така. При улавяна само хапе.

Живороден гущер

(*Lacerta vivipara*)

Окраската на гърба на живородния гущер е червеникавокафява или жълтеникавокафява до сива или сивокафява. За този вид е характерна една тъмна до черна ивица, понякога леко прекъсната, която се наблюдава по средната надлъжна гърбна линия. Отстрани на тази линия има по една бяла ивица. Коремът при мъжките е зеленикавожълт, синкавозелен или огненочервен, а при женските-жълт до бледопортокалов. На дължина достига до 12 см.

Живородният гущер е планински вид. Среща се високо в планините-не по-ниско от 1300 м надморска височина и с горна граница до 2900 м. Намерен е и на самия връх Мусала. Досега е установен на Рила, Витоша, Родопи, Стара планина и рядко в Пирин. Обитава предимно влажните алпийски ливади, крие се в тревата и в дупки на гризачи. Понякога излиза на открити места, за да се грее на слънце. Подвижността му е твърде слаба.

Размножаването е в края на април началото на май. Оплодените яйца се задържат в яйцепроводите до пълното развитие на малките. Този престой на яйцата в тялото на майката зависи от температурата на външната среда. Малките се раждат към края на юни

Жълтокоремник

(*Ophisaurus apodus*)

Жълтокоремникът е безкрак гущер. Той има характерни кожни гънки (жлебове) от двете страни на тялото, които започват зад главата и достигат до опашката. Клоаката има форма на напречна цепнатина. От двете ѝ страни се забелязват малки рудименти (зачатъци) от задните крайници. Гърбът на възрастните индивиди е кафяв с маслинен оттенък, а младите са светлосиви с тъмни напречни ивици. Коремът е по-светъл. Люспите на опашката са ръбести. Жълтокоремникът е най-дългият наш гущер; най-едрият екземпляр, уловен у нас, има дължина 1,44 м.

Жълтокоремникът обитава редки храсталаци с висока трева, синури, лозя и др. Той е дневно животно. За укритие използва най-често дупки на гризачи, камъни, местата на изгнили корени и дървета и др. У нас се среща по цялото Черноморие и в Югоизточна България до Харманли. Отделни екземпляри са улавяни край селата Левуново и Марикостино, Петричко. Като се има предвид общото му разпространение, приема се, че този гущер е източносредиземноморски елемент в нашата фауна. Размножава се през пролетните месеци. Женската снася 8-10 яйца под сухи треви и листа. Храни се с дребни охлюви, които поглъща с черупката, насекоми, гущери, понякога мишки и др. Въпреки големите си размери жълтокоремникът не е опасен. Никога не прави опит да хапе. и началото на юли. Те са напълно развити и могат сами да търсят храната си. В зависимост от размерите на женската броя им е от 2 до 12. Храната на живородния гущер е сравнително разнообразна. Той улавя дребни насекоми, малки охлювчета, гъсеници, дребни земни червеи и др.

Обикновена водна змия

(*Natrix natrix*)

Окраската на обикновената водна змия варира силно. Срещат се сиви, зеленикавосиви, кафеникави, напълночерни екземпляри или изпъстрени с бяло и черно. При някои по дължината на гърба се виждат бели ивици. Такива индивиди се срещат особено често в Южна България, където ги наричат "ивичести водни змии". У нас черни екземпляри са улавяни рядко. От двете страни в задния край на главата обикновената водна змия има две жълти или бели петна. Затова някои я наричат още "жълтоушка". Коремът е винаги двуцветен-жълтеникав, портокаленочервен или бял с големи черни петна. На дължина достига до 120 см.

Обикновената водна змия се среща най-често в блата, реки, рибни басейни и др., но може и далеч от водни басейни. В планините е намерена до 2000 м надморска височина. У нас е разпространена широко из цялата страна.

Размножителният период настъпва през май, а снасянето на яйцата-през юли. Една женаска снася 11-25 яйца. Намерят ли подходящи места женските снасят яйцата си общо. Например в една купчина от дървени стърготини с размери 140/90 см само на едно място били намерени 1200 яйца, а общо в тези отпадъци-около 4000. Инкубацията на яйцата продължава около месец и половина. Храни се главно с жаби, по-рядко с рибки и дребни гризачи. Тя не хапе и не е отровна. При улавяне изхвърля белезникава течност, която има неприятна миризма. Приема се, че това е средство за защита.

Змия червейница

(*Typhlops vermicularis*)

Тази змия прилича много на дъждовен червей. Затова е наречена червейница. Гърбът е белезникав до кремаво розов. Главата е малка и неразграничена от тялото. Муцуната е тъпа. Устата е на долната страна. Тялото е дълго до 36 см, покрито с дребни гладки люспи.

Червейницата води предимно подземен начин на живот. Крие се под камъни, сухи буци пръст, дупки и др. Обитава сухи и каменисти места. У нас е намерена в Мичуринско, Свиленградско, Харманлийско, Петричко, Западните Родопи и Кресненското дефиле. Размножава се през май. Женската снася 3 до 5 яйца. Храни се с мравки, ларви на насекоми и др. Не е отровна.

Сива водна змия

(*Natrix tessellata*)

Окраската на гърба ѝ е сива до сивокафеникава или маслиненосива с черни петна или резки. Зад тила има V-образно петно, обърнато с острия край напред. Главата е с триъгълна форма и ясно се разграничава от шията. Коремът е жълтеникав до яркооранжев, изпъстрен с черни квадратни петна. На дължина досига до 125 см, но в природата обикновено се срещат по-дребни екземпляри.

Сивата водна змия е тясно свързана с водата. Рядко се отдалечава повече от 20 м. Обитава реки, блата, рибни басейни. Среща се и по Черноморското крайбрежие. Често може да се види да плава в морската вода, в която изглежда съвсем черна, затова я наричат "черна морска змия". Тя е топлолюбива и в планините се среща рядко, въпреки че в Пирин е намерена до 1100 м надморска височина. У нас е позната в цялата страна. Размножителния период настъпва през май, а снасянето на яйцата-през юли. В зависимост от размерите ѝ една женска снася 15-25 яйца и много рядко повече. Храни се изключително с риба и много рядко с земноводни. В рибните басейни унищожават малките шарани. Активна е през деня. Не е отровна. При улавяне изпуска от клоаката бяла съсирена течност с неприятна миризма, която предизвиква гадене. Това е средство за защита. При уплаха бързо повръща погълнатата храна.

Обикновена блатна костенурка

(*Emys orbicularis*)

&nbs; Горната част на черупката на обикновената блатна костенурка е маслинокафява до черна на цвят с множество жълти тиочки и черти, разположени радиално на плочките. Долната част е жълтеникава до кафява с тъмни до черни петна. Дължината на черупката достига до 15 см.

Блатната костенурка обитава различни разливи на реки, блата, изкуствени водоеми, рибарници, напоителни канали и др. Среща се из цялата страна, като на някои места е особено многочислена. В планините не се изкачва повече от 600-700 м ндморска височина. В редки случаи може да се намери на 900 м. Активна е както през деня, така и през нощта. През деня излиза на брега на водния басейн и се пече на слънце, нп при най-слабия шум се гмурка към дъното. През зимата се заравя в тинята и така прекарва в зимен сън.

Размножителният период започва към края на април и началото на май. Женската снася в трапчинка от 3 до 12 бели елипсоидни яйца. Инкубацията на яйцата продължава около 100 дни. Ако излюпването на малките съвпадне със застудяването, те се заравят по-дълбоко в земята и се показват чак на следващата пролет. Храни се с дребни вдони организми. В рибовъдните стопанства напада и дребните рибки. Отглеждането ѝ в терариум е сравнително лесно. За храна може да ѝ се дават парчета месо или земни червеи.

Крехар (слепок)

(*Anguis fragilis*)

Крехарът е безкрак гушер. Тялото и опашката му са покрити с малки люспи, прилепнали плътно една към друга. Това прави повърхността на тялото му гладка и лъскава. Окраската му е тъмнокафява с бронзов оттенък. Про мъжките индивиди по гърба се виждат синкави петна. Младите екземпляри са по-светли, понякога до сребристи. Затова на някои места у нас този гушер носи имаето "стоманенка". На гърба има две надлъжни тъмни ивици, близо една до друга. Очите са много малки; при доближаване не бяга, затова е наречен "слепок". При хващане тялото се втвърдява и навива. При опит да се изправи опашката лесно се накъсва. Оттам идва името му "крехар". На дължина достига до 60 см.

Слепокът обитава сенчести, влажни места, обрасли с висока тревиста растителност или сенчести храсталаци. Крие се под камъни, пънове, дупки на гризачи и др. Познат е

в цялата страна до 1900 м надморска височина. Крехарът е яйцеживороден, т.е. оплодените яйца се задържат в яйцепроводите на женската до пълното развитие на зародишите. Женската ражда през юни 8 до 12 малки, годни за самостоятелен живот. Храни се предимно с голи охлюви, червеи, стоножки и различни насекоми. Води дневен начин на живот. Не хапе.

Медянка

(*Coronella austriaca*)

Окраската на гърба варира-най-често кафява до бакъреночервена, откъдето е получила името си "медянка". По-рядко се срещат сиви, сивокафяви, жълтосиви, сребристосиви до тъмносиви екземпляри с черни петънца по гърба. Тези петънца, както и позата, която заема при дразнене, могат да ни заблудят и да я приемем за усойница. От усойницата тя се различава по общото телосложение, по хоризонталната ивица на окоето и др. Коремът е жълтеникав до синкав, понякога с черни петна. Гърлото е светло. От ноздрите през очите до ъглите на устата се простира тъмна ивица. Люспите са гладки и плътно прилепнали към кожата. Това предава на тази змия гладък и лъскав вид, откъдето у нас ѝ е дадено още и името "гладка змия". На дължина достига до обикновено до 50 и рядко до 70 см.

Медянката обитава храсталаци, места, обрасли с висока тревиста растителност, а понякога и голи карстови терени. В планините се среща до 1900 м надморска височина. Макар и не много честа, у нас е позната в цялата страна.

Медянката е яйцеживородни-задържа оплодените яйца до пълното развитие на зародишите и тогава ражда малките си. Броят им е 2-15 в зависимост от размерите на женската. Храни се с гущери, мишки, дребни птички, а понякога и с насекоми. Не е отровна, но рядко бяга при опасност, като заема позата на отровна змия. Бързо се дразни и започва да хапе.

Пепелянка

(*Vipera ammodytes*)

Неправилно на много места пепелянката наричат усойница. От нея тя се различава по рогчето на горната част на муцуната. То е покрито с дребни люспи. Окраската на тялото варира силно, но при всички случаи е в кафяви тонове. По средата на гърба има тъмна зизаговидна ивица. Главата е с триъгълна форма, а опашката- много къса и завършва рязко. На дължина достига обикновено до 50 см, много рядко 80 или 100 см.

Пепелянката обитава припечени места, бедни на растителност, особено карстови терени. В по-южните райони на страната се среща и из високата растителност, папрати и даже из редки храсталаци. У нас е характерна за низините и предпланините и много рядко достига до 1400 м надморска височина. Колкото се отива по на юг, тя се среща в по-високи места. Например в Олимп-Гърция тя е намерена на 2450 м надморска височина.

Пепелянката е яйцеживородна, т.е. след оплождането яйцата се задържат в яйцепроводите на женската до пълното развитие на зародишите. Женската ражда малките през юли-август. Те пробиват тънката яйчна обвивка и заживяват самостоятелно.

Храни се главно с дребни гризачи, гущери, а понякога и насекоми. Нахрани ли се тя става слабо подвижна. Пепелянката е отровна змия. Тя никога не бяга от опасността, която я заплашва. При приближаване на неприятел нагърчва предната част на тялото си и се изхвърля като пружина, за да ухапе. След това бързо се укрива, но ако неприятелят не се отстрани, тя заема отново поза за ухапване.

Тънък стрелец

(*Coluber najadum*)

Тялото му е много тънко, затова е получил името тънък стрелец. Окраската е кафявосива. По шията му има кръгли синьочерни петна, заградени с бели пръстени. На дължина достига до 130 см.

Тънкият стрелец е топлолюбив. Обитава каменисти места, обрасли с храстова и тревиста растителност. У нас се среща на юг, най-често в Благоевградско и Петричко. През юни женската снася 8-12 силно удължени яйца. Храни се най-често с различни видове насекоми, гущери, дребни гризачи, понякога дребни птички и др. Не е отровен и

в много редки случаи преви опит за ухапване.

Смок-мишкар (домашар)

(*Elaphe longissima*)

Гърбът му е сив, светлосивокафяв, маслинокафяв да черен с дребни бели точки или чертички. Коремът е жълтеникавобял или червеникав. Младите индивиди са по-светли с кафяви петна. В тилната им област има две големи бели петна. По това те приличат отдалече на обикновената водна змия. Отблизо се вижда, че петната не са чак така контрастно изразени. На дължина смокът достига до 180 см, рядко повече.

Смокът мишкар се среща в букови гори, храсталци, скалисти места и др. Често навлиза в обори, плевници и даже в стари селски къщи, откъдето е получил името си "домашар". По дърветата се катери много добре. У нас е познат в цялата страна. В планините се среща до 2000 м надморска височина.

Размножава се през май-юни, а яйцата снася през юли. Храни се главно с дребни гризачи- мишки, откъдето е получил името си. Пончога напада и малки птички. Активен е през деня. Плячката умъртвява чрез ухапване, увиване около нея и пристягане. Мишкарят не е отровен. Когато не може да избяга, той напада злобно, ухапва нападателя си силно, като забива острите си зъби в тъканта, и държи продължително време без да пуска. Ухапаната от него част най-лесно се освобождава като се потопи във вода заедно със главата на смока.

Вдлъбнаточелен смок

(*Malpolon monspessulanus*)

Окраската на гърба му е сивосиня до сивомаслинозелена. Люспите са по-големи и по-груби, отколкото при другите наши змии. При по-едрите екземпляри върху тях се наблюдава бял прах, който лесно се изтрива. Коремът е кафеникав до светложълт. Младите индивиди имат ореховокафяв цвят с малки черни петна. На дължина достига

до 152 см, но най-често се срещат по-дребни екземпляри.

Вдлъбнаточелният смок е силно топлолюбив-обитава сухи и каменисти места, бедни на растителност. Среща се в Югоизточна България, Странджанското черноморско крайбрежие, Хасковско, Кърджалийско, Харманлийско и Кресненското дефиле до гара Пирин. Приема се, че той е типичен средиземноморски елемент в нашата фауна.

Размножаването на вдлъбнаточелния смок започва към края на април и началото на май. Скоро след това женската 10-20 яйца в зависимост от размерите ѝ. Храни се главно с гущери и по-рядко с по-едри насекоми.

Вдлъбнаточелният смок е отровен, но отровните му зъби се намират на задния край на горните челюсти и практически за човека и по-едрите животни не е опасен. За гущери, гризачи, дребни птици, които захваща с цялата си уста, той е отровен. Когато е обезпокоен проявява особено любопитство като изправя високо предната третина от тялото си и дълго наблюдава. При уплаха съска силно, но при възможност бързо се укрива.

Усойница

(*Vipera berus*)

Окраската варира силно в зависимост от условията за живот. Най-често е сива или сивокафява с ясно изразена зигзаговидна ивица на гърба. Макар и рядко, се срещат и напълно черни екземпляри. При тях тъмната зигзаговидна ивица на гърба почти не личи или е съвсем слабо изразена непосредствено зад главата. Рядко се срещат усийници със светлосив гръб. Те нямат зигзаговидна ивица на гърба. Глават е триъгълна, а тялото-тромаво и завършва с много къса опашка. На дължина обикновено достига до 40-60 см, в изключителни случаи-80 см.

Усойницата е типично планинско влечуго. Никога не се среща по-ниско от 800 м надморска височина. В планините е намерена до 2700 м. Обитава главно сенчести и усойни места, затова носи името си "усойница". Не е изключено обаче да се срещне по скалисти и припечени места, обрасли с висока трависта растителност или хвойна. У нас е улавяна по високите части на Витоша, Рила, Пирин, Родопите, Средна гора, Люлин, Осогово и Стара планина.

Усойницата е активна през нощта, когато търси храната си. Среща се и през деня, но тогава е ленива, излиза да се погрее на слънце. Тя е яйцеживородна-оплождането

става към края на юни, а раждането-към края на август. Женската ражда до 18 напълно развити малки. Само няколко минути след раждането те са способни да хапят. Храни се главно с гризачи, по-рядко напада гущери и насекоми. Усойницата е отровна змия. При опасност не бяга, а заема отбранителна поза, при удобен момент изхвърля предната половина на тялото си и ухапва.